

Tieteellinen kustantaminen ja tieteen sisällöt

■ Tuomas M. S. Lehtonen

Suomalaisessa tiedepoliittisessa keskustelussa on tieteellinen kustantaminen laiminlyöty alue. Kustannustoimintaa tutkineen sosiologin John B. Thompsonin mukaan näin on myös kansainvälisesti (*Books in the Digital Age*, 2005; sama, *Merchants of Culture. The Publishing Business in the 21st Century*, 2010). Vaikka tieteellisen kirjallisuuden kustantaminen on tiedeyhteisön toiminnan välttämätön osa, sen luonnetta ei juuri ole analysoitu.

Kustantaminen ja tieteellisten tulosten julkaiseminen kuvitellaan ongelmitta ulottuvilla olevaksi yhteiseksi luonnonvaraksi. Samalla esitetään teknoutopioita tieteellisen tiedon vastikkeettomasta saavutettavuudesta verkossa. Ihanne on kaunis, mutta käytäntö ei. Mikään julkaisumuoto ei toimi ilman resursseja eli osavia ihmisiä, hyviä välineitä ja rahaa. Mikään julkaisumuoto ei myöskään ole sellaisenaan viaton taloudellisesti tai sisällöllisesti. Avoin ja ilmainen ei tosiasiaa ole kumpaakaan, ei avointa eikä ilmaista. Tieteellisen julkaisemisen muodot ovat aina myös taloudellisia rakenteita, joiden ansaintalogiikka voidaan rakentaa joko julkisen tai markkinoiden tuottaman rahoituksen varaan. Käytännössä menestyneimmät mallit ovat olleet julkisesti rahoitetun tai välillisesti verotuksellisin keinoin tuetun ja puhtaan liiketoimintalogiikan yhdistelmiä niin meillä kuin kaikkialla muuallakin.

Julkaisumuodot vaikuttavat julkaistaviin sisältöihin. Tiedepäättäjät kouhkaavat kansainvälisten a-luokan julkaisujen listaamisesta ymmärtämättä, että samalla tehdään valintoja tieteen sisällöistä. Tämä sopii sellaisille aloille, joiden sisältöjä kansainväliset julkaisukanavat suosivat. On helppo listata vaikkapa fysiikan tai englanninkielen tutkimuksen englanninkieliset

ylkkösjulkaisut ja unohtaa vaivihkaa humanistiselle tutkimukselle ja tieteelliselle julkisuudelle ominainen kontekstisidonnaisuus.

Kielten, historian, kulttuurien ja yhteiskunnan tutkimuksen kohteet ovat aina relevantteja tietyssä ajallis-paikallisessa yhteydessään. On aloja, joissa kontekstisidonnaisuus vaikuttaa vähemmän, mutta esimerkiksi Suomen vuoden 1918 sodan tai vienalaisen kansanperinteen tutkimus ovat relevantteja paikallisesti Suomessa. Kumpikin tutkimusaihe on suomalaisen itsemääräyksen kannalta keskeinen. Parhaiden tutkijoiden käsissä samoja aiheita koskeva tutkimus saa tietysti paikallisuuden ylittävän merkityksen, mutta se edellyttää tutkimuksen kasautumista ja vahvaa tutkimusyhteisöä, joka ei voi syntyä ilman kotimaisia julkaisukanavia. Kotimaiset tai ”kansalliset” aiheet ja tutkimusalat ovat metodisesti ja tutkimuksellisesti kansainvälisiä. Silti yleisen kiinnostavuuden saavuttamiseen tarvitaan paljon pikkutarkkaa ja erikoistunutta tutkimusta, joka puhuttelee vain lähintä aihetta tuntevaa yleisöä.

Pitäisikö siis luovuttaa suomalaisen tieteenharjoituksen kannalta olennaisten kysymysten määrittäminen kansainvälisten aikakauskirjojen toimituksille ja globaalisti toimiville tiedekustantajille? Vai olisiko sittenkin järkevämpää ja tieteen edun kannalta harkitumpaa tiede- ja julkaisupolitiikkaa ottaa huomioon kansainvälisen julkaisemisen ja kustantamisen omat mekanismit, jotka harvoin jos koskaan ovat neutraaleja ja pelkästään tieteellisestä tiedonintressistä lähteneitä?

Tieteellinen kustantaminen on verkon ja sähköisten välineiden johdosta muuttunut kirjankustantamisen muodoista varmasti eniten ja ensimmäisenä. Internetin, helpon sähköisen

levityksen ja viime vuosina sähkökirjan tulo ovat muuttaneet valta-asetelmiä niin, että jakelukanavat ovat ottaneet niskalengin kustantajista. Kun perinteisesti tiedeyhteisöllä oli suuri vaikutusvalta tieteellisiin kustantajiin, samaa ei voi sanoa globaaleista jakelu- ja myyntikorporaatioista. Samaan aikaan on tapahtunut tieteellisten aikakauskirjojen julkaisemisessa, jakelussa ja omistuspuolella muutos, joka on mahdollistanut lähes puhtaita monopoleja ja kartelleja (esim. Elsevier kustantamo). Ennen kaikkea luonnontieteelliset aikakauskirjat ovat muutamassa vuosikymmenessä kallistuneet satoja ja joissakin tapauksissa tuhansia prosentteja (ks. Roger Darnton, *The Case for Books. Past, Present and Future*, 2009; sama, ”The Library: Three Jeremiads”, *New York Review of Books* LVII:20, Dec 23, 2010 – Jan 12, 2011). Muutoksen seurauksena monografioiden hankinnat tieteellisiin kirjastoihin ovat olennaisesti vähentyneet. Tämä on johtanut siihen, että kansainvälisesti arvostetuimmat tieteelliset kustantajat (mm. Harvard University Press, Cambridge University Press) ovat vähentäneet tieteellisten erikoisteosten nimikemääriä ja pyrkineet kustantamaan teoksia, joilla on kysyntää tiedeyhteisöä ja tutkimuskirjastoja laajemmin. Tieteellisen kustantamisen ”kaupallistumisen” takana on itse asiassa tiedeyhteisön – yliopistojen, tutkimuslaitosten ja kirjastojen – ratkaisut. Vaatimalla entistä enemmän vastikkeettomia julkaisumuotoja yliopistot jouduttavat tätä kehitystä.

Sen sijaan että kehitys veisi vapaaseen tiedon jakeluun, jakelukanavat alkavat ohjata julkaitavaa tietoa, eikä ohjaaminen suinkaan perustu laatutekijöihin. Verkkojulkaisu suosivat artikkeliteoksia laajojen monografioiden sijaan. Perusteellisten tieteellisten erikoisteosten ja monografioiden julkaiseminen käy entistä vaikeammaksi. Kustannettavaksi valitaan joko sellaisia kirjoja, joilla on olemassa muita ostajia kuin tieteellinen yleisö, eikä kustannuspäätöstä tällöin enää ohjaa tieteellinen laatu ja merkittävyys, tai sellaisia, joiden kohdalla voidaan olla varmoja, että institutionaalisia ostajia on riittävästi ns. ”break even pointin” saavuttamiseksi. Jälkimmäistä päätöksentekoa ohjaa eri alojen opetuksen määrä

englanninkielisissä yliopistoissa. Julkaistavaksi siis otetaan teoksia, jotka sopivat under- ja postgraduate-ohjelmien tutkintovaatimuksiin. Ne eivät ole sellaisia, joilla on erityinen tieteellinen merkitys, eivätkä varsinkaan sellaisia, jotka ovat angloamerikkalaisten yliopistojen valtavirtaohjelmien kannalta vieraita. On varmaa, ettei tällaisiin ohjelmiin juuri mahdu vaikkapa suomalaisen yhteiskunnan, historian, kulttuurin tai edes kielen tutkimuksen kannalta relevantteja tutkimuksia.

Pisteyttämällä kustantajat ja julkaisusarjat kansainvälisten impaktimallien mukaan vahvistetaan kehitystä, joka ei perustu tieteelliseen laatuun vaan kulttuuriseen dominanssiin. En väitä, etteivätkö korkean julkaisukynnyksen kustantajat ja tieteelliset sarjat ole erityisen ansiokkaita julkaisupaikkoja. On silti naiivia olettaa, että niiden kriteerit olisivat yksinomaan tieteellisiä. Sarjoja ja kustantajia arvotettaessa olisi otettava niiden kustannuspolitiikan kontekstisidonnaiset ja ansaintalogiikkaan liittyvät ohjausmekanismit huomioon.

Pitääkö ja onko Suomessa mahdollista harjoittaa laajamittaista, kunnianhimoista kansainvälisen yleisön tavoitettavaa tieteellistä kustantamista? Jos pitää, niin millä resursseilla ja millä kielillä? Ainakin kotimaisesta kustantamisesta luopuminen johtaisi laajoihin erillis- ja kokoomateoksiin tähtäävien alojen tappioon. Samaten on ilmeistä, että useimpien kotimaisten ilmiöiden markkina-arvo on ulkomaisille kustantajille vähäinen, jopa olematon. Jos nämä johtopäätökset hyväksytään, tulisi tieteellisten kustantajien, yliopistojen ja opetus- ja kulttuuriministeriön pohtia, miten edellytykset kustantamiseen järjestetään. Kyse ei ole vain julkisesta tuesta, joka sekin on välttämätöntä, vaan yhtäläillä tieteellisten seurojen ja kustantajien organisoitumisesta nykyistä paremmin, mm. vieraskielisten sarjojen laadun (tieteellisen, kielen ja kustannustuotteen), jakelun ja markkinoinnin parantamiseksi.

Kirjoittaja on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran pääsihteeri ja Helsingin yliopiston Euroopan historian dosentti.